

Елизабета Шелева

АМЕРИКА – ПУТОВАЊЕ КРОЗ ПЕСМУ И ПРЕВОД

Чарлс Симић и Богомил Ђузел – мало позната прича о књижевном пријатељству и савезништву

*Песма коју желим да напишем је немојућа.
Камен који лебди.*

Чарлс Симић

Постоје аутори – (тихи) савезници, сродне фреквенције с којима вам на први поглед и прво слово најпросто „кликне”. С њима водите и продужавате насушно важан егзистенцијални дијалог, без жеље и потребе за посебним академским надметањем и чињеничним перфекционизмом – једноставно зато што се ради о дубоко интуитивном препознавању. Један од таквих аутора за мене је одувек био Чарлс Симић, чије сам необично, хибридно, двовалентно име и презиме, као пословични љубитељ сваковрсне егзотике порекла и именовања, одмах, по дифолту, запамтила.

Не знам све минуциозне детаље о Симићу (у академском смислу исцрпног и свестраног познавања његовог опуса), али сам га из првог читања непогрешиво доживела и осетила као некога кога сам (одувек) знала и у ком сам себе препознала, пркосно трагајући за немогућим стварима и решењима, како у свом животу, тако и у свом раду, са жељом да спојим и помирим што више дивергентних облика, жанрова, родова.

Први пут сам га лично видела (тек) 2017. године, када је по други пут боравио на Струшким вечерима поезије, као лауреат престижног међународног признања Златни венац за песнички опус (исте оне године када сам била изабрана за председницу Управног одбора најстаријег песничког фестивала на свету). Апропо, добитници ове награде из Америке су, пре Симића, била чувена песничка имена, попут Вистана Хју Одна (1971) и Алена Гинзберга (1986), односно Јосифа Бродског (1991) и Вилијама Мервина (2005).

Први сусрет и узајамно познанство Чарлса Симића и, по његовим сопственим речима, највећег македонског песника Богомила Ђузела, такође се догодио на обалама магично лепог и легендама богатог Охридског језера, неких педесетак година раније, односно, 1972. године, када су обојица били учесници Струшких вечери поезије. Након поменутог, иницијалног сусрета и упознавања, дошло је до неколико нових – где се посебно издваја посета и боравак Ђузела у Симићевом дому, током академске 1972/73. године (када је Ђузел позван, као први песник из Македоније, да буде учесник чувене песничке школе креативног писања у Ајови). Симић и Ђузел су се поново срели на америчком тлу, неколико пута касније, 1978. године и 1985. године, када је Ђузел опет гостовао у Америци. Тако је међу њима спонтано дошло до ненаметљивог и великодушног пријатељства, заснованог на узајамном

препознавању, као и духовном савезништву на чему би, овом приликом, први пут ваљало указати и уз то поетички (а не само анегдотално или биографски) обрадити и дубље осветлити.

Почела бих са необично занимљивом и уникатном књигом *Кућа цео свет* (*The Whole World is a House – travelogues from Ireland and USA*), коју је Ђузел написао и објавио 1974/75. године, тик након свог дужег боравка у Америци и Ирској. У споменутој књизи, која представља врхунски спој путописне прозе и врских есејистичких запажања и јединствено остварење у оквиру македонске књижевности, Ђузел говори о свом „гостовању” и дружењу са Симићем и његовом породицом, које се уједно поклапа с преломним културно-повесним периодом, не само за Америку већ и за читав свет тада, као што су биле масовне студентске демонстрације и протести против рата у Вијетнаму и незаситог капитализма.

Пре сусрета са Чарлијем, док путује чувеним *greyhound* аутобусом, са чијим именом често збија шале, Ђузел признаје како ужива у дугој возњи, а једина помисао која му „помућује задовољство путовања јесте што није путовао барем један век раније, да би могао да се препусти Витмановом заносу и његовој безграничној вери у америчку демократију, пројектовану у сну, који отада још није остварен, али барем још траје” (Ђузел, 2012: 88).

Чарлс Симић се први пут спомиње у овој књизи на 108. страници, када се двојица песника телефоном договарају где да се нађу, односно када Симић предлаже да Ђузела сачека у Окланду. Њихово дружење и договорштине се настављају до 123. странице, а онда још једном до 144–145, када Ђузелу стиже порука од Чарлија како је управо постао отац по други пут. Сазнање да је сину наденуо име Филип Александар успева да „наљути” Ђузела, тиме што открива да је Симић и сам подлегао увреженом америчком миту о Македонији и њеној директној вези с Александром Македонским (2012: 145).

Ђузел је провео недељу дана у Симићевој кући на фарми, где му је своје гостопримство указала и Симићева супруга Љоља, а она се у томе показала „беспрекорном домаћицом”, премда је у то време сваког момента очекивала долазак бебе. Тада Ђузел сазнаје за Симићеве планове за пресељење са породицом на Источну обалу, у Њу Хемпшир. Необично су занимљива запажања о досади у земљи „вечитог пролећа”, тј. Калифорнији: „Ето, видиш како те ова клима чини равнодушним, па макар и због задовољства”, признаје Симић. Ђузел се на те речи надовезује својим асоцијацијама: „У земљи Дембелији, сећања не постоје. Сигурно се сећате тога да је Одисеј изгубио памћење док је боравио код Наусикаје” (2012: 111).

Оштроумни и аналитични посматрач у улози госта, Ђузел доноси занимљиво запажање о неспецифично „исељеничком” карактеру ове складне породице која, по његовим речима, „блендује београдски и банатски гурманлук с оним *easy-going* стилем професионалног породичног живота средње класе у Америци” (2012: 112).

За мене су Чарли и Љоља били редак пример исељеника који су се још увек осећали јоједнако нејпринуђено, и као Југословени и као Американци – нису јецали од носџалије, а нису ни смајрали да ће им Америка решити све њроблеме (јосебно не оне њсихолошке сизифовске џежине с којима су џиично обременени наши исељеници). (2012: 111)

Одлазак у „Фриско”, како га Ђузел скраћено и од милоште назива, коначно се збива трећег дана, при чему обухвата посету и сусрет са Робертом Данканом, поклоником кабализма, Симићевим пријатељем и песником уврштеним у (планирану) антологију савремене америчке поезије, коју Ђузел преводи на македонски (а објављује 1978).

Заједнички боравак и сама епизода из Сан Франциска су посебно значајни јер се поклапају са најдинамичнијим, најзбудљивијим и најзанимљивијим раздобљем новије америчке историје. Наиме, Симић и Ђузел одлазе на Беркли, у „свету екстериторијалност” (2012: 120) овог такоређи митског кампуса.

Песници су непосредни сведоци догађајима и свеукупном расположењу које тих дана влада широм света и које ће касније оставити дубок траг, пре свега на музичкој сцени и тзв. контракултури. Обојица су тада имали око тридесет пет година, што значи да нису били много старији од побуњених студената уоколо, али су ипак изградили помало ироничну (или горко одбрамбену) дистанцу у односу на реалне домете општеприсутног, неретко психоделично стимулисаног, побуњеничког ероса и ентузијазма.

После лепог и обилног ручка у кинеском ресторану, Симић и Ђузел шетају главном улицом која више подсећа на „оријенталну пијацу” са разапетим шатрама, тезгама и ћилимима.

Сви ови младићи и девојке, који су дошли овде, са ко зна каквим лишавањима или из беса, из свих крајева Америке, сада су сџајали, седели или лежали на њлочнику, у њокиганим или закрљеним фармеркама, у њовнима од својих животиња, усраних од дружих или од себе самих, са својим домаћим несрећама и сновима за освајање или експлоатација Америке, интимним имџошеницијама и њосвуда разилашеним њодвизима са демонстрација... Провера издржљивости ових младих људи није се сасџојала у џома да их џусте у дивље џланине као у некадашњој Сџарџи неџо да осџану џреџушџени улици. (2012: 118).

„Испит улице” као кључни тест издржљивости и/или носивости одређеног карактера јесте нешто што се афирмисало управо у тим пресудним данима и годинама пропитивања будућих праваца живота и уређења те велике државе, наводног оличења сна.

Веома брзо, међутим, Ђузел искусним оком балканског вука самотњака увиђа кратак дOMET декларативно грандиозних идеја преокрета. „Изненађени сопственом ефикасношћу, студенти нису били спремни нити вољни да преузму власт. [...] Студенти нису имали никакву политичку организацију с одређеним револуционарним циљевима” (2012: 123).

На крају овог, пре свега политички надахнутог параграфа, Ђузел коментарише да је Америка, ако ништа друго, макар имала „оно што се овде зове *civil disobedience*. Морате да озаконите грађанску непослушност мањина, по раси или убеђењу, рекао сам одједном Чарлију. Ко зна зашто сам се толико узбудио. 'Биће', насмејао се Чарли, а ја сам канда чуо: 'На куково лето’” (2012: 123).

И Ђузел и Симић, налазећи се управо на истом врућем терену где је изворно поникао утопијски сан и младалачка побуна, успевају да сасвим трезвено посматрају и рационално одмере реалне потенцијале за прижељкивану промену. Можда

су управо због те мрачне привилегије непосредних сведока они и били у стању да прилично брзо сагледају и препознају све замке и рупе у овом несумњиво племенитом, али одвећ утопијском плану.

Признајем да сам, као особа која је и сама одрасла у убеђењу да је контракултура била (и, нажалост, до данас остала) последња племенита и дивљења достојна револуција нашег (глобалног) друштва и (савремене) културе, управо ове странице Ђузелове књиге ишчитавала с највећом пажњом и интересовањем, с обзиром на то да су нудиле непристрасну и нимало књишку перцепцију и тумачење овог периода, за којим многи од нас још отворено чезну (или, узалудно тугују).

Од најранијег детињства, сведоци рата, али и материјалне оскудице сваке врсте, рођени на стотинак километара удаљености један од другог (Симић у Београду, а Ђузел у Чачку, 145 км јужније), поред свега још и исписници (с разликом од неколико месеци), уз све што су лично доживели и проживели, и даље остајући пркосно иронични (каткад и саркастични) коментатори свакидашњице и историје у стиховима, у најрањивијем раздобљу лишени оца и очинске закриле, Симић и Ђузел су се самостално обликовали још од ране младости. Стога и не треба да нас претерано зачуђује њихов стоички став, као и својствен им *image* урбаног „хајлендера“, човека који траје и о(п)стаје у свакаким околностима и животним периодима. Лепо су обојица старили, умели да притом задрже и сачувају луцидни шарм, креативну окретност, доследност себи и неподатљивост према (дневно-политичкој и комерцијалној) естради и јефтиној пози.

Симић и Ђузел су аутентични песници и људи, који су стицајем драматичних и ратом обележених животних и историјских околности раскрстили са својом Итаком, тачније, са својим (болним) Итакама, претварајући ту младалачку, а онда и доживотну драму изгнанства из саморазумљиве припадности и идеје домовине у наизглед супериорни, мангупски, урбани, аутоиронијски одмак, у коме страствено изгарају хедонизам постојања, магија свакодневног живота, мераклијски гурманлук и респект према доброј храни, номадски дух као водиља у животној и поетичкој авантури постојања, пунокрвни ерос, уз циничан подсмех према смрти и нестајању.

У (реалној) немогућности и неостварљивости стабилног тла и припадништва, на сеизмички хиперактивном подручју какав је Балкан, Ђузел као песник проналази ајнштајновски излаз: могућност да своју Итаку увек има и носи са собом. *Где сам Ја, тамо је Ишака!* Итака је за Ђузела постала подвижна, номадска, динамичка тачка – *нека ми Ишака буде тамо где ћу ићи*. Сасвим је сличан томе Симићев етос, будући да он своју Итаку лоцира управо у свакодневици онога што га окружује у непосредном *hic et nunc* боравишту.

Симић и Ђузел су се бавили и превођењем, такође, налазећи да је превод њихова племенита мисија и својеврсни дуг према човечанству, врста или облик логалности према њиховој браћи и сестрама по перу.

Ђузел је познат као први преводилац песама Езре Паунда, Вилијама Б. Јејтса, Луиса Керола и Томаса Елиота, као и Шекспирових драма на македонски језик. Поред тога, саставио је и превео, у сарадњи са Лујом Симпсоном и Сержом Фошроом, антологију *Савремена америчка поезија* на македонском, где су били заступљени

бунтовни песници „бит генерације”. Прво издање ове књиге је објављено 1978. године код издавача „Мисла”, а друго и допуњено издање излази 1999.

Ћузел и Симић су, такође, преводили један другог, у племенитом настојању да с осталим читаоцима поделе усхит и радост узајамног стваралачког откривања. Симић је у кратком, али упечатљивом предговору америчком издању Ћузелове књиге *The Wolf at the Door* (California: Xenos Books), упутио велики комплимент македонском аутору:

Ево шешкоће која би мола да изађе из неке Борхесове њриче. Један њесник свејске класе њише на малом језику, у малој држави, у неком удаљеном делу свејта. Њејове су њесме величанствене, али их нико не чита. Па како би и молао? Нема много ѡпреводилаца са македонској језика, а издавачи који редовно ѡубе новце с ѡпреводима романа и ѡесама са већих језика, ѡрезају да нешто ураде ѡвodom шота, чак и када ѡризнају да се ради о одличном делу. Имајући све речено у виду, објављивање овој доброј ѡревода Б. Ћузела, највећеј живој македонској ѡесника, задивљујући је изузетак од ојшћеј ѡравила. Како је ѡровео живој у месѡу у ком никада није мањкало ишторије, њејове ране ѡесме исказују сѡрашне ѡрагејде кроз мишове и лејнде. Вук се ѡримицао врашима све ближе. Ћузел му се сад обраћа ошворено и елоквентно у једној несѡурној и ојасној сѡшуацији. Као што сам каже у једној ѡесми: Хамлеј би молао да буде узорак за иштинској Македонца. Живојисношћ Ћузеловој ѡласа, елејанција њејових сѡихова и ѡлеменитошћ ѡесничкој израза уојшће нису умањени.

Језгровит увод овој књизи Симић завршава лепом поентом о односу поезије и историје, говорећи у прилог поезији и њеном првенству над сувопарним историјским језиком: „Уместо бришућег захвата историчара, песник нам предаје муку оних који су захваћени точковима историје. Само у лирском песничтву лепом као што је Ћузелово, може се пронаћи веродостојни историјски запис онога како је било живети с једним великим злом.”

Великодушно исказивање поштовања и подршке „брата по перу” указује на свеколику људску и ауторску величину онога који све то несебично изриче. Симић сасвим прикладно упозорава на метафору вука, односно трајно присуство и претњу историје пред вратима сваког човека на Балкану – практично, онај исти вук који је и њега, заједно са мајком, злослутно нагнао да 1953. године потражи спас у иностранству.

Не треба заборавити да је Ћузел аутор превода првог песничког издања Чарлса Симића на македонском језику, тачније избора песама насталог по Симићевом сопственом одабиру, објављеног под необичним насловом *Временска ѡројноза за Ушојију и околину*, давне 1984. године у издавачкој кући „Мисла”. Тридесетак година касније, односно 2017, Ћузел је укључен и у припрему велике песничке монографије за Струшке вечери поезије, са шеснаест превода Симићевих песама, исте године када је Симић проглашен за песника лауреата САД (што је уједно и последње велико међународно признање овом врсном аутору). Ћузел је том приликом одржао пригодну свечану беседу, под насловом „Стварност преобразена или доживљена као надреалност”, у Цркви Свете Софије на Охриду, где је уприличен ауторски (књижевни) портрет добитника Златног венца. Притом, Ћузел наводи да „корен Симићеве

поезије треба тражити у европском и личном историјском искуству, док је разуђена грађа касније непосредно узета из америчке стварности”. Истакавши на почетку беседе да је већ првим песничким објавама Симић изазвао неподељена признања колега и критичара, Ђузел подсећа да се међу њима нашло и име великог В. С. Мервина. Мервин, који је 2005. и сам постао лауреат Струшких вечери, исказао је искрену похвалу тада младом песнику Симићу, а Ђузел је цитирао његово лично признање о томе како су га Симићеве песме „погодиле као илуминације које су допутовале са велике даљине”. Ђузел говори да је „Симић наставио да привлачи пажњу америчке књижевне критике својим спонтаним умећем да оживљава обичне предмете, као што је прибор за јело, или тиме што је своје писање упоредио са кувањем хране”. На самом крају пригодне беседе Ђузел упозорава на постојеће „комичне маске” које, заједно са „црним хумором и ироничном самосвешћу”, обележавају Симићеву поезију. Успркос „мрачно доживљеном постојању, аутор своју поезију саопштава непринуђеним језиком, остајући прихватљив за све”. Ђузел је навео и занимљив податак – Симић је, у току израде струшке монографије, специјално за ово свечано издање додао пет сасвим нових песама. Прва од њих, под аутореферентним насловом „Ја сам Чарлс”, описује песника као некога ко се, како и Ђузел парафразира стихове, „љуља на вешалима неисказивог у задњим грчевима, са већ изгризеним и окрвављеним језиком”.

Узгред, неоспоран је утисак да сами наслови Симићевих песничких књига, одишући инвентивном логиком слободе и неспутаности, постају индикативни за само наизглед лежерну (ауто)поетику, импрегнирану необичним поентама и мисаоним донетима. Једном разрешен априори задате гравитације родног тла/порекла, Симић као да је, заједно с тим исконским губитком, уједно стекао право и могућност за свој „искошен” поглед и неоптерећен приступ свим канонима, правилима, као и трауматским ожиљцима „локалности”. Стога је он себи (некажњено) смео и могао допустити отвореност и искреност једног јеретика, који се налази изван ингеренција локалне неправде. Његово признање да не воли „патриотску поезију”, а још мање „националне песнике” или трибуне, одише аристократским шармом усамљеника коме је све издалека јасно и провидно као кокетерија с јавношћу, пословично гладном националног патоса и помодних флоскула колективне угрожености.

У том наглашено критичком и самокритичком етосу, који не верује патосу самозване апологије порекла (и помало га презире), Симић и Ђузел налазе још једну од својих битних тачака повезивања. Били су несклони мегаломанском самопрецењивању и радије су пригрлили топлу утеху и радосну ширину космополитизма као своје исконско и аутентично опредељење. Усуђујем се рећи да је због спектралног и раскошног обухвата њихових тема, топоса, као и по реторичком и дискурзивном изрицају, који одувек негују, пре свега Симића, али и Ђузела, упутније сагледавати и одмеравати у ширим оквирима транснационалне књижевности, која им омогућава примеренији контекст, а онда и адекватно заслужену и заокружену вредносну рехабилитацију према параметрима који се крећу с оне стране уских националних канона и перцептивног аутоматизма било које врсте.

Могли бисмо у оквиру овога запажања и текста, подвући још једну аналогију коју смо тек недавно уочили између ове двојице аутора, у погледу третмана стварности

и свакодневице као песничког надахнућа. Наиме, у тада преломној 1980. години, Ђузел издаје песничку збирку програмског наслова *Стварноси је све*, док, с друге стране, критика истиче да се Симић као песник стално налази у „потрази за чудима свакодневног света, попут Одисеја свакодневице” (Гојко Божовић). Чак и наслов горепоменуте Ђузелове беседе, „Стварност преображена или доживљена као над-реалност” упућује на постојање дубљих поетичких резонанци које одјекују у богатом, мада на први поглед необично питком изричају Симићевих песама.

На концу, немогуће је изоставити име писца Владимира Пиштала, цењеног аутора и драгог пријатеља обојице песника. У књизи „америчких” есеја, насловљеној *Значење цокера*, боравећи и сам дуги низ година као универзитетски професор у Америци, у есеју посвећеном Симићу Пиштало каже следеће:

Српски кунић у лабораторији историје, Чарлс Симић, претворило се у урбаној америчкој песника. За њега, једноставноси је метафизика. Способан је да се зачуди врани на крову цркве или старим цицелама. Уоштите, као многи добри песници, показује ентузијазам за већину ствари које сунце осветли. [...] Доследно је скептичан према филозофским системима који су га одувек занимали. Уместо система, верује у дешаљ. Симић пише: „Моја жеља је да створим неку врсту нон-жанра, од фикције, аутобиографије, есеја, поезије и, наравно, шале. Чарлс Симић уредноси везује са диктатуром. Мисли да професори носе наочаре за сунце ноћу. Код њих нема изласка из правила. Наш песник сумња да је можда баш кршење правила – дефиниција поезије.

Закључак

Поезија је сироче тишине.

Речи никада нису једнаке искуству које стоји иза њих.

Чарлс Симић

Приводећи крају (исповедни) есеј о великом човеку и песнику Чарлију Симићу, који је тако уверљиво и искрено писао о платонском карактеру поезије и коначне немоћи језика да се(бе) изједначи са „сировим” изазовима живота и искуства, желе-ла бих да укажем на још једну лепу подударност која се догодила крајем помену-тог лета 2017. године.

Непосредно по завршетку Струшких вечери, заказано је књижевно вече у част Чарлса Симића у просторијама Дома омладине у Београду. Судећи према броју посетилаца и тамошњој атмосфери, према личном сведочанству писца и издавача Гојка Божовића, „овај је догађај више наликовао рок концерту”. Нема већег комплимента за једног песника, поготово ако је он ноншалантан попут Чарлса Симића, од ласкавог сазнања да је он за свог живота постао *џрубадур*, да га свим срцем славе различите генерације читалаца, упркос чињеници да је он већ пола века физички неприсутан у матичној културној средини, у којој је растао до петнаесте године живота. Опет, чини се да не постоје већа потврда и доказ о ванвременској, младалачкој енергији и неспутаној динамици лирског светогледа и путовања Симићевог верса од ове свеопште, трансгенерацијске рецепције и вредносне перцепције.

ИЗВОРИ:

- Божовић, Г. (2023). Чарлс Симић: Потрага за чудима свакодневног света (<https://nova.rs/kultura/carls-simic-potruga-za-cudima-svakodnevnog-sveta-pise-gojko-bozovic/>; приступљено 10. јануара 2023).
- Ѓузел, Б. (2012). *Куќа цел свећ*. Скопје: Независни писатели на Македонија.
- Ѓузел, Б. (2017). Стварноста преобразена или доживеана како надреалност: беседа за лауретот Ч. Симиќ. *Архива на Сџрушкиќе вечери на поезијаџа*.
- Пиштало, В. (2023). Наочаре за ноћно сунце: Сећање на Чарлса Симића (<https://www.politika.rs/sr/clanak/146625/Naocare-za-nosno-sunce>; приступљено 10. јануара 2023).
- Симиќ, Ч. (2017). Вовед кон книгата. *Волкој на враџа: избор од поезијаџа на Б. Ѓузел*. (П. Х. Лиота, прев. на англиски). *Манускрипџ*, бр. 1–2, Скопје: Одделение за уметност, МАНУ, 357–358.